

## ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

### ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԿԹՂ. ԱՂԹԱՄԱՐԱՅ

(1608 — 1649)

Ստեփանոս Կաթողիկոս Աղթամարայ պաշտօնավարած է աւելի քան քառասուն տարիներ, ըստ յիշատակարաններու, գրուած երկու տասնեակ ժամանակակից անձերէ, որոնց վկայութիւնները կ'ուզենք արձանագրել նախ՝ ժամանակագրական կարգով:

1. — 1604, Սահակ Գրչէն.

«Եւ մերոյ աթոռակալի,  
և առաջնորդն է Ս. Կարապետի.  
կղզընացեալ ի մեր ծովի,

Ստեփանոս վարդապետի» — Յիշատ. ժէ. Դարի, Ա. Հատոր, էջ 142:

2. — 1608, Կիրակոս Գրչէն.

«Ի հայրապետութեան տեառն՝ Աղթամարայ նորընծայ Ստեփաննոս Կաթողիկոսին. Տէր Աստուած պահեսցէ զնա անսասան ի պարծանս մեր» — Բանբեր Մատենադարանի, թիւ 12, էջ 254: Յիշատ. ժէ. Դարի, Ա. էջ 309:

Նկատելով որ Ամիրազիզի որդին Գրիգոր Գրիչ 1611ին Աւետարան մը օրինակած է «Ի հայրապետութեան տեառն Գրիգորիս Կաթողիկոսին Աղթամարայ» (Յիշատ. ժէ. Դարի, Ա. էջ 430), հարկ կը դառնայ ենթադրել թէ երիտասարդ Ստեփանոսը ունեցած պէտք է ըլլայ աթոռակցի հանգամանք:

Գրիգորիս Կաթողիկոսի յիշատակութիւնը 1617 թուին (Յիշատ. ժէ. Դարի, Ա. էջ 633) տարակուսական է: Եթէ ՌԾԶ տարեթիւը ճիշդ է, 1607 թուականը յարմար կու գայ արդարեւ:

Այդ յիշատակարանը, Բուկնց գիւղի Բաղդասար քահանայի գրչէն՝ Նահեկան է իր չափաբերեալ շարագրութեամբ, որ օրինակ հանդիսացած է հետագայ գրիչներու: Ահաւասիկ ուշագրութեան արժանի հատուածը.

«Ընդ հովանեաւ Սուրբ Գէորգեան,  
Կաթողիկոս Աղթամարայ,  
տէր Գրիգորիսն էր սրբազան,  
վարուքն սուրբ և առաքինի  
անուանակցին իւրոյ նման,  
թուին Սրբոյ Լուսաւորչին,  
որ հայրապետ նստաւ յԱւղան:  
Հայցեմք յապինիադ Տեառնէ  
անփորձ մնայ և անսասան,  
չըքեղ փառաք նա զարդարի,  
ընդ վարդապետս երկոտասան...» — Յիշատ. ժէ. Դարի, Ա. էջ 633:

Նոյն Բուկնց գիւղը, 1621ին գրուած ուրիշ յիշատակարան մը, Պարսամ Գրչէն, Ստեփանոս անունը ունի փոխան Գրիգորիսի:

«Ընդ հովանեաւ Սուրբ Գէորգեան,  
Կաթողիկոս Աղթամարայ  
տէր Ստեփանոսին սրբազան,  
վարուքն սուրբ և առաքինի»:

Շարունակութիւնը կը պակսի. կախման կէտ դրուած է լոկ. — Յիշատ. ժէ. Դարի, Բ. Հատոր, էջ 20:

Աւելի ուշ, 1638ին, Պոհանէս քահանան ևս կը կիրարկէ նոյն բանաձեւը.

«Ի դուռն Սուրբ Գէորգեան...  
Կաթողիկոս Աղթամարայ  
տէր Ստեփանոսն էր սրբազան,  
վարուքն սուրբ և առաքինի  
անուանակցին իւրոյ նման,  
Սուրբ Ստեփանոս էր առաջին,  
որ Քրիստոսի համար քարկոծեցան:  
Հայցեմք յապինիադ Տեառնէ  
անփորձ մնայ և անսասան...»:

Այստեղ ալ շարունակութիւնը յապուտուած է կախման կէտերով. — Յիշատ. ժէ. Դարի, Բ. էջ 733:

Վերագրեալ նմանութիւնները կու գան հաստատելու թէ Գրիգորիսին յաջորդած է Ստեփանոս, բայց թէ երբ վախճանած է առաջինը՝ կը մնայ անյայտ:

3. — 1614, Գրիչ Սահակ Արեղայէն.

Ա. — «Ի յառաջնորդութեան մերոյս աթոռոյ տէր Ստեփաննոս Կաթողիկոսին» — Յիշատ. ժէ. Դարի, Ա. էջ 529:

Բ. — 1615, նոյն Գրչէն.

«Ի Կաթողիկոսութեան աթոռոյս մեր Աղթամարայ սրբազան Ստեփաննոսի» — Նոյն, էջ 551:



4. — 1616, Ոսկերիչ Յովհաննէս Գրչէն.  
«Այլ և հայրապետութիւն Աղթամարայ տեառն Ստեփաննոսի». — Յիշատ. Ժէ. Դարբի, Ա. էջ 577:

5. — 1618, Աւրնդանցի Կիրակոս Գրչէն.

Ա. — «Եւ ի մերոյս Կաթողիկոսութեան Աղթամարայ տեառն տէր Ստեփաննոսին». — Յիշատ. Ժէ. Դարբի, Ա. էջ 647:

6. — 1618, Գրիչ Յակոբ Երէցէն.

«Ի Կաթողիկոսութեան Աղթամարայ տեառն Ստեփաննոսին». — Յիշատ. Ժէ. Դարբի, Ա. էջ 654:

7. — 1619, Մարտիրոս Գրչէն.

Ա. — «Ի հայրապետութեան Աղթամարայ տէր Ստեփաննոս Կաթողիկոսին». — Յիշատ. Ժէ. Դարբի, Ա. էջ 693:

Բ. — «Ի Կաթողիկոսութեան հայկազեան սեռի տեառն Ստեփաննոսին Աղթամարեցոյ». — Յիշատ. Ժէ. Դարբի, Բ. էջ 18:

8. — 1620, Գրիչ Ստեփաննոս Քահանայէն.

«Ի հայրապետութեան Աղթամարայ տեառն Ստեփաննոս Կաթողիկոսին». — Յիշատ. Ժէ. Դարբի, Ա. էջ 723:

9. — 1621, Գրիչ Պարսամ Քահանայէն զոր մէջ բերինք վերև:

10. — 1621, Պողոս Գրչէն.

«Ի յառաջնորդութեան մերոյս աթոռոյ փոքր Ստեփաննոս Կաթողիկոսի». — Յիշատ. Ժէ. Դարբի, Բ. էջ 39:

11. — 1622, Գրիչ Խիզանցի Կարապետ արեղայէն.

Ա. — «Ի հայրապետութեան Աղթամարայ տեառն Ստեփաննոսի». — Յիշատ. Ժէ. Դարբի, Բ. էջ 73:

Բ. — 1623, նոյն Գրչէն.

«Եւ Աղթամարայ տէր Ստեփաննոս Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց». — Յ. Ձեռ. Ս. Յակոբեանց, Գ. էջ 599:

12. — 1626, Զաքարիա Գրչէն.

Ա. — «Ի հայրապետութեան Աղթամարայ տեառն Ստեփաննոսի». — Յիշատ. Ժէ. Դարբի, Բ. էջ 216:

Բ. — 1628. — «Եւ ի մերոյս Կաթողիկոսութեան Աղթամարայ տեառն տէր Ստեփաննոսին». — Նոյն, էջ 303:

Գ. — 1630. — «Եւ ի մերումս Աղթա-

մարայ Ս. Խաչի Ստեփաննոս Կաթողիկոսի». — Նոյն, էջ 380:

13. — 1630, Թացուեցի Յոսէփ Գրչէն.

«Եւ Աղթամարայ Կաթողիկոսին տէր Ստեփաննոսին». — Յիշատ. Ժէ. Դարբի, Բ. էջ 387:

14. — 1632, Գրիչ Նիկողայոս Քահանայէն.

«Եւ մերոյս Աղթամարայ տեառն Ստեփաննոսի, որ էրարձ զկրճիմն անհնազանդութեան, եղև հլու և հպատակ լուսանկար գրիգորաշէն Սուրբ Էջմիածնայ և էառ օրհնութիւն Լուսաւորչին ի գլուխ իւր և ի ծոց». — Յաւանք Զեռարաց Մշոյ, էջ 69: Նաև Յիշատ. Ժէ. Դարբի, Բ. էջ 494:

15. — 1635, Զաքարիա Գրչէն.

«Ի յառաջնորդութեան Աղթամարայ տեառն Ստեփաննոս Կաթողիկոսին ամենայն Հայոց». — Յիշատ. Ժէ. Դարբի, Բ. էջ 620:

16. — 1635, Գրիչ Թումայ Քահանայէն.

«Ի Կաթողիկոսութեան հայկազեան սեռի տեառն Ստեփաննոսի Աղթամարեցոյ». — Յիշատ. Ժէ. Դարբի, Բ. էջ 622:

17. — 1635, Գրիչ Աւետիս Երէցէն.

«Եւ Աղթամարայ Կաթողիկոսին տէր Ստեփաննոսին». — Յիշատ. Ժէ. Դարբի, Բ. էջ 626:

18. — 1636, Յազմեցի Յովսէփէն.

«Եւ ի մերոյ աթոռոյ Կաթողիկոսութեան կղզոյս Աղթամարայ տեառն Ստեփաննոսի». — Յիշատ. Ժէ. Դարբի, Բ. էջ 664:

19. — 1638, Գրիչ Յոհան Քահանայէն զոր մէջ բերինք կանխաւ:

20. — 1640, Գրիչ Վարդան Քահանայէն.

«Եւ ի հայրապետութեան Աղթամարայ Ստեփաննոս Կաթողիկոսին». — Յիշատ. Ժէ. Դարբի, Բ. էջ 817:

Դարձեալ Աւրնդանցի Կիրակոս Գրչէն.

Բ. — 1640. — «Եւ ի մերոյս Կաթողիկոսութեանն Աղթամարայ, տեառն տէր Ստեփաննոսի». — Յ. Ձեռ. Ս. Յակոբեանց, Ը. Հատոր, էջ 282:

21. — 1649, Հիզանցի Յոհան Գրչէն.

Ա. — ի յաթոռակալութեան «Աղթամարայ տէր Ստեփաննոս Կաթողիկոսին». — Յ. Ձեռ. Ս. Յակոբեանց, Զ. Հատոր, էջ 548:



## TWO LEAVES OF ACTS IN THE PERKINS LIBRARY, DUKE UNIVERSITY

In his recently published *Catalogue of Mediaeval Armenian Manuscripts in the United States*, A. K. Sanjian describes a manuscript of the Four Gospels in the Perkins Library, Duke University, Durham, North Carolina<sup>(1)</sup>. That Library also possesses two leaves of the Acts of the Apostles in Armenian which are described here<sup>(2)</sup>. They were examined by the writer on the occasion of a visit to Durham in 1974.

### DUKE UNIVERSITY

William R. Perkins Library

(Durham, North Carolina 27706)

### Armenian MS. 2. TWO LEAVES FROM THE ACTS OF THE APOSTLES, 17TH CENTURY

*Physical Description.* Two leaves on velum, in fine *bolorgir* script; 10 × 13.7 cms.; two columns each containing 26 lines of writing

(<sup>1</sup>) University of California, Near Eastern Studies, Volume 16n (Berkeley & Los Angeles: University of California, 1976), 643-650.

(<sup>2</sup>) The fragment is published by permission of John L. Sharpe III, Curator of Rare Books, William R. Perkins Library, Duke University, Durham, N. C.

on each page. Black ink and regular script of the type written in the 16th-17th centuries. The script of the lower part of column i and of column ii of folio 1r is notably smaller than the rest. The leaves are well preserved. The second has had the words "Armenian MSS no. 2" written on it.

*Text.* The text is the Acts of the Apostles as follows: folio 1 v 19:14-26; folio 2 r 27:44-28:10, folio 2 v 28:11-21. The leaves apparently come from a New Testament or a collection of New Testament books. The following chief variants from Zohrabian's edition were observed.

- |       |                                                       |
|-------|-------------------------------------------------------|
| 19: 4 | ի 20] om                                              |
| 11    | առնէր Ած.] Ած. առնէր<br>ձեռն] ձեռս                    |
| 12    | մինչև] մինչ զի և<br>քրտանէ] քրտանեն<br>ախտիցն] աշխիցն |
| 14    | քահանայի] քահանայապետի                                |
| 25    | ժողովեացն] ժողովեաց                                   |
| 28: 6 | դարձուցի] դարձուցեալ<br>զբանս և] զբարբառսն            |
| 10    | պատուով] պատուաք                                      |
| 11    | երիս] երից                                            |
| 12    | երկուս] երիս                                          |
| 17    | զհրէից] զհրէիցն                                       |

MICHAEL E. STONE

Բ. — Ի Հայրապետութեան «Աղթա-  
մարա տեառն աէր Ըստեփանոսին»։ — Յ.  
Ջեռ. Ս. Յակոբեանց, Ի. Հատոր, էջ 276:

Այս յիշատակութեանց համաձայն, ան  
1604ին վարդապետ էր, և առաջնորդ  
կառուցի Ս. Կարապետ վանքին:

1608ին նորընծայ Կաթողիկոս էր Աղ-  
թամարայ:

1621ին վկայուած է «վարուքն սուրբ  
և առաքինի», իր նախորդին՝ Գրիգոր  
Կաթողիկոսի նման: Նոյն թուին Պօղոս  
Գրիգորի զինք կ'անուանէ «փոքր», թէ ին-  
չո՞ւ, կը մնայ բացատրութեան կարօտ:

1623ին Կարապետ արեղայ իրեն կու  
տայ «ամենայն Հայոց Կաթողիկոս» տիտ-  
ղոսը:

1632ին Նիկողայոս քահանան կը գրէ  
թէ Ստեփանոս Կաթողիկոս հպատակու-  
թիւն յայտնեց էջմիածնի [Մովսէս Տա-  
թևացի] Կաթողիկոսին, և ստացաւ Լու-  
սաւորչի օրհնութիւնը:

1635ին Զաքարիա Գրիգորի զինքը կ'ո-  
րակէ «Կաթողիկոս ամենայն Հայոց»:

1638ին Գրիգոր Թահան Գահանան ևս կը  
կրկնէ «վարուքն սուրբ և առաքինի» ա-  
սացուածը:

Վերջին յիշատակարանը, ուր կը  
տեսնուի իր անունը, կը պատկանի 1649  
թուին, բայց հիմ մը չկայ նկատելու զայն  
իրբե վախճանը իր պաշտօնավարութեան  
կամ կեանքին:

Ն. ԱՐՔ. ԵՐՈՎԱԿԱՆ